

UOT 792.03

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.2.286>

ƏLƏKBƏR QASIMOV

AZƏRBAYCAN FOLKLORUNUN MİLLİ SƏHNƏMİZDƏ VƏ
KİNOMUZDA TƏCƏSSÜMÜ

Şimali Azərbaycan və Cənubi Azərbaycan “toponimləri” yaranmazdan tam 200 il əvvəl – XIX əsrin əvvəllərində bütöv ölkəmizin bütöv, paralanmayan, vahid mədəniyyəti – şifahi və yazılı ədəbiyyatı, folkloru, etnoqrafiyası, incəsənəti, o cümlədən musiqisi, xalq mahnıları, aşıq havaları olmuşdur. Artıq iki əsrə yaxındır ki, o taylı, bu taylı Azərbaycan mövcud olsa da, xalqımızın qədim mədəniyyətini, xüsusən də şifahi xalq ədəbiyyatını və folklorunu bölmək, bu milli sərvətimizə ayırışçılıq salmaq heç vaxt, heç kimə müyəssər olmamışdır.

Məhz elə bu məqalə də belə bir kontekstdə təqdim olunur. Məqalədə ümumxalq folklorumuzun inciləri əsasında səhnələşdirilmiş və ekranlaşdırılmış sənət nümunələrindən geniş bəhs edilməklə, onların yaranma tarixləri və yaradıcı heyətləri haqqında da ətraflı söhbət açılır.

Burada həmçinin Şimali və Cənubi Azərbaycanın incəsənət ustalarının, eləcə də teatr kollektivlərinin qarşılıqlı qastrol səfərləri də işıqlandırılır və belə tədbirlərin milli yaddaşa, milli özünüdərkə, milli oyanışa müsbət təsiri məxsusi vurğulanır.

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, Cənubi Azərbaycan, folklor, musiqi, teatr, film, səhnə, aktyor.*

Azərbaycan milli folklorunun hər bir nümunəsini incələdikdə, onu elmi cəhətdən tədqiq etdikdə bu nümunələrin hər birində ifadə, məzmun, mənə və ifa tərzini etibarlı ilə müəyyən dram ünsürləri tapmaq mümkündür. “Böyük dastanlar bəstəkarı olan ozanlar saz çalmış, oxumuş, hadisələrə müvafiq hərəkətlər göstərərək nəğmələr tərənnüm etmişlər. “Kitabi – Dədə Qorqud” tipik bir qəhrəmanlıq dastanı olduğu halda, burada lirik sətirlerle bərabər çox dolğun, dramatik səhnələr də vardır. Başqa sözlə, bu qədim Azərbaycan dastanı epik, lirik, dram ədəbi növlərini özündə birləşdirmişdir. Saz aşıqlarının rəsmi məclislərdə deyişmə ənənəsi indi də yaşamaqdadır. Belə deyişmələr dramaturgiyanın bütün ibtidai ünsürlərini mühafizə etməkdədir. Daha doğrusu, deyişmədə söz var, musiqi var, rəqs vardır. Bütün bu ünsürlər daxili mənaları etibarlı ilə bir-birinə qarşı qoyulmuş ziddiyyət, mübarizə üzərində qurulmuşdur.

Yaranmış bayatılar, ağılar dərin məzmunla malik olduqları qədər dramatik bir mahiyyətədir. Onların toylarda, məclislərdə, yaslarda ifası əksəriyyətlə dramatik bir mühazirəyə dönür... Demək, ruhi halları, hadisələri, hərəkətləri, işin gedişini, əfsanələri, ümumiyyətlə, insanın daxili həyatı və xarici münasibətlərini əyaniləşdirmək, təkrar etmək, hərəkətdə, mübarizədə ifasını nəzərdən keçirmək bir çox xalqlar üçün tipik bir vərdiş olduğu kimi, Azərbaycan xalqı üçün də tipik bir adət və vərdişdir. Bu vərdişin başlanğıc tarixisə xalqın öz həyat, mövcudiyyət tarixilə bağlıdır” [7, s. 25].

Görkəmli professor Əli Sultanlının bu yanaşması bir daha göstərir ki, xalqımızın qədim, zəngin folklor ənənələri bu gün də istər Güney, istərsə də Quzey Azərbaycanın hər bir bölgəsində tipik bir adət və vərdiş halında qorunub mühafizə edilərək yaşadılmaqdadır.

Zəngin, rəngarəng və çoxyönlü çalarlarla, ideya-məzmun əlvanlığı, bədi-poetik tutumu ilə tarix boyu yaradıcısı olan xalqın (etnosun, soykökünü) sərvətinə çevrilmiş bu şifahi söz sənəti – folklor irsi əslində bu gün böyük əksəriyyəti doğma, tarixi torpaqlarında yaşayan və dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, sayı 50 milyonu keçən Azərbaycan türklərinin mənəvi dünyasını ehtiva etməkdədir. Belə bir xəzinəni bütövlükdə nəşr etmək işisə gələcəklə

bağlıdır və bu gün həyata keçirilməsi real olmayan bir arzu kimi qalmaqdadır [3, s. 3].

Son illərdə aparılmış bir tədqiqatda Güney Azərbaycan türklərinin ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi mühiti bu cür xarakterizə olunmuşdur: “Azərbaycan dilinin, ədəbiyyatının, mətbuatının və bir sözlə desək – Azərbaycan milli mədəni varlığının yasaq olunduğu illərdə bu milli varlığın ən geniş və kütləvi sahəsi sayılan xalq yaradıcılığı məhsullarının toplanması, araşdırma və nəşr məsələsi hələ öz yerində qalsın, hətta ana dili, xalq varlığı, xalq ədəbiyyatı və xalq inancları kimi sözləri ağıza alıb danışmaq belə bağışlanmaz günah sayılırdı” [6, s. 11].

O taylı, bu taylı orta folklorumuzun ən gözəl nümunələrindən olan dastanlarımız, nağıllarımız XX əsrdə ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən səhnələşdirilmiş və müxtəlif səhnələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. Belə nümunələrin ekran variantları da ərsəyə gəlmişdir.

1989-cu il sentyabrın 14-də Naxçıvan Dövlət Kukla Teatrının yaradılması haqqında Azərbaycan hökumətinin məxsusi qərarı oldu. Bu gün özümü xoşbəxt bir ziyalı hesab edirəm ki, doğma şəhərimdə bu teatrın açılmasının təşəbbüskarı və onun ilk təşkilatçısı olmuşam. Beləliklə, həmin ilin dekabr ayından direktor kimi fəaliyyətə başlayaraq ilk kollektivi formalaşdırmağa nail oldum. 1990-cı ilin martından isə yaradıcı heyətlə ilk tamaşamızın hazırlıq prosesinə başladım.

Kukla teatrlarının tamaşaçı kontingenti əsasən məktəbəqədər yaşda olan uşaqlardan və orta məktəb şagirdlərindən ibarət olur. Həmin səbəbdən də repertuarda üstünlük folklor nümunələrinə, xüsusən də nağıllara verilir. Bizim də ilk tamaşamız məşhur “Şəngülüm, Şüngülüm və Məngülüm” nağılı əsasında Əyyub Abbasovun vaxtilə səhnələşdirdiyi və uzun müddət Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının repertuarında olmuş “Keçinin qisası” pyesi oldu.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru məhz həmin teatrın aparıcı aktyorlarından olmuş və mənim dəvətimlə teatrımıza bədii rəhbər təyin edilmiş Ruslan Həsənov idi. Quruluşçu rəssamı yenə də həmin teatrın uzun illər baş rəssamı işləmiş, respublikanın əməkdar rəssamı Solmaz Musayeva, bəstəkarı isə xalq artisti Tofiq Quliyev idi.

Elə həmin il, iyun ayının 1-də – Beynəlxalq Uşaqların Müdafiəsi Günündə öz qapılarını ilk dəfə tamaşaçıların üzünə açan teatrımızın bu tamaşası maraqlı bir məqamla başlayırdı – qaranlıq səhnədən ustad şairimiz Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın səsi gəlirdi:

Qarı nənə gecə nağıl deyəndə,
Qurd keçinin Şəngülümün yeyəndə,
Mən qayıdım bir də uşaq olaydım,
Bir gül açıb ondan sonra solaydım.

Bundan sonra həzin musiqi sədaları ilə səhnə yavaş-yavaş işıqlanır və tamaşa başlayırdı. Şəhriyarın o taydan gələn bu səsi 1990-cı illərin uşaqlarına anladır ki, bizim nağıllarımız birdir, eynidir.

22 ildən artıq Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında ilk ədəbi hissə müdiri kimi fəaliyyət göstərmiş şair-dramaturq Kəmalə (Ağayeva, sonralar respublikanın əməkdar incəsənət xadimi, Prezident təqaüdcüsü) 1990-cı ildən mənim dəvətimlə həmin vəzifəni bizim teatrda icra etməyə başladı. Buradakı 13 illik fəaliyyəti müddətində Kəmalə xanım “Göyçək Fatma”, “Tıq-tıq xanım”, “Məlikməmməd” kimi nağıllarımızı mənzum pyeslər halında səhnələşdirdi və “Sirli sözlər” adlı orijinal pyesini də tamamlayıb teatrımıza təqdim etdi. “Göyçək Fatma” (1993) və “Məlikməmməd” (1996) tamaşalarına mən özüm quruluş vermişdim. Bu gün də teatrın repertuarında olan “Göyçək Fatma” tamaşası ilə Türkiyənin İzmir, Ərzincan, Van və İğdır şəhərlərində qastrol səfərlərində olduq və hər dəfə böyük maraqla, rəğbətlə

qarşılandıq. “Göyçək Fatma” 1998-ci ildən tam 25 ildir ki. Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının da səhnəsindədir. Bu tamaşa 2000-ci ildən Qax Dövlət Kukla Teatrının da repertuarını bəzəmişdir.

“Keçinin qisası” tamaşası ilə isə teatrımız 1994-cü ilin sentyabr ayında 10 gün Güney Azərbaycanımızın Urmiyə şəhərində səfərdə oldu. Bizim üçün ayrılmış Mədəniyyət Mərkəzində hər gün iki seans göstərdiyimiz tamaşa vaxtı böyük tamaşa zalı tamamilə dolu olurdu. Bu tamaşamız coşqu, sevinc və rəğbətlə qarşılır. Tamaşadan sonra böyüklü-kiçikli onlarla tamaşaçı foyedə iştirakçılarla görüşüb ünsiyyət qurur, razılıqlarını bildirir, fikirlərini paylaşır, bura gəlmiş yerli teleradio müxbirlərinə müsahibələr verirdilər.

Bir gün bizi kollektiv surətdə “Urmiyə Ərusək Taatrı”na (Kukla Teatrına) apardılar. Onların yenidən hazırladıqları “Tülkü, Tülkü – tünbəki” tamaşası bizə təqdim olundu. Tamaşa kukla teatrının İndoneziya üslubunda – “parket janrı”nda hazırlanmışdı. Yəni aktyorlar qara geyimdə, üzləri və əlləri qara örtükdə, oturub-durmaqla kuklaları arxadan hərəkət etdirirdilər. Tamaşa milli folklorumuzun məşhur nağılı əsasında hazırlanmışdı. Səhnədən hər dəfə səslənən bu sözlərlə kollektiv üzvlərimiz sanki uşaqlıqlarına səyahət edirdilər:

Tülkü, Tülkü – tünbəki,
 Quyruq üstə lünbəki.
 Ayı – axmaq, Donuz – toxmaq,
 Qurd – ulavuş, Çaqqal – çavuş...

Çox maraqlı tamaşadan sonra yaradıcı heyətlə qarşılıqlı tanışlıq olduq. Yeni tamaşa münasibətilə onları təbrik edib rəylərimizi və təkliflərimizi bildirdik, fikir mübadiləsi etdik. Yekdil nəticə bu oldu ki, o taylı, bu taylı sənət adamları milli mədəniyyətimizi, folklorumuzu qoruyub yaşatmalı, onun təbliği ilə daim məşğul olmalıdırlar.

1996-cı ildə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin sifarişilə “Məlikməmməd” tamaşasını hazırlayarkən müəlliflə belə qərara gəldik ki, nağıldan fərqli olaraq tamaşanın finalında dəyişiklik edib onu şən əhval-ruhiyyə ilə bitirək. Belə ki, tamaşamızda Məlikməmməd qardaşlarından intiqam almır. Onların toy günündə saraya gəlib çataraq atasına başına gələnləri nəql edib qardaşlarını bağışladığını bildirir və onlara müraciətlə deyir: “Allah da bağışlayan olduğuna görə, mən də sizləri bağışlayıram. Ata, sən də onların günahından keç. Qardaşlarım, gəlin hər zaman bir olaq, mehriban olaq. Əgər biz birləşməsək, bir olmasaq, bağımıza, yurdumuza göz tikən divlərə, düşmənlərimizə qalib gələ bilmərik!” Atası da Məlikməmmədin sözlərini təsdiqləyib onu quyuda atıb qaçan oğlanlarını bağışlayır. Qardaşlar qucaqlaşır barışırlar və gözəl musiqi sədaları altında qızların da qoşulduğu yallı rəqsilə tamaşa bitirdi.

Həmin tamaşanın finalındakı Məlikməmmədin sözləri hamıya o zaman birliyimizin olmaması ucbatından işğal edilmiş Qarabağımızı xatırladırdı. Birliyə səsləyən bu çağırış və şən musiqilə tamaşaçılar nikbin ovqatla, gələcəyə ümidlə, qələbəmizə inamla teatrdan ayrılırdılar.

Biz “Tıq-tıq xanım” tamaşamızı da belə bir nikbin sonluqla bitirirdik. Finalda yenə də nağıldan fərqli olaraq Siçan Solu bəy inadkar Tıq-tıq xanımın başına bir daş əndərmir, əksinə ısrarla onu yola gətirib xilas edir və onlar bir daha heç vaxt ayrılmayacaqlarına söz verirlər.

Ümumiyyətlə, bu gün nağıllarımız səhnədən, yaxud ekrandan təqdim edilərkən onların məzmununun bir daha nəzərdən keçirilməsi, lazımi redaktələr aparmaqla həmin nağılların bu günün tələbləri baxımından – dostluq, mehribanlıq, birlik və vətənpərvərlik ruhunda aşılamaqla təqdim edilməsi artıq dövrümüzün tələbidir və çox mühümdür, zəruridir.

2009-cu ilin yazında anam Kəmalə xanımla Təbrizdə idik. Bir xiyabanda gəzərkən

qarşıdakı kinoteatrın önündə “Apardı sellər Saranı” filminin şəkili afişasını gördük. Yaxınlaşıb öyrəndik ki, film yerli istehsaldır və Azərbaycan dilindədir. Anam çox maraqlandı və “keçək baxaq, görək bunlar necə çəkiblər?” dedi. Bu marağa səbəb onun özünün də “Apardı sellər Saranı” mənzum pyesin müəllifi olması idi. Həmin pyes əsasında 1985-ci ildə Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında səhnəyə qoyulan eyniadlı tamaşa böyük rəğbətlə qarşılanmışdı. Bəstəkar Cavanşir Quliyev tamaşanın ruhuna uyğun, zövqoxşayan musiqi və mahnılar yazmışdı. Mahnılar o zaman çox da məşhur olmayan Brilyant Dadaşovanın (indi xalq artisti) və bəstəkarın öz səsinə, fonogramla ifa olunurdu.

Bu baxımdan mən anamın marağını anladım. Lakin biz foyeyə daxil olanda seans artıq 20 dəqiqə idi ki, başlamışdı. Bizə izah etdilər ki, keçib baxa bilərik və növbəti seansda da zaldan çıxmadan filmin əvvəlini izləmək ixtiyarımız var. Hətta növbəti seansın sonunadək də otura bilərik. Bu qaydanı bəyəndik və biletlərimizi alıb zala keçdik.

Film xalqımızın məşhur əfsanəsi əsasında çəkilmişdi. Maraqlısı bir də bu idi ki, Saraya gözü düşən, onu zorla özü ilə aparmağa çalışan adam Ordubad xanı adlandırılmışdı. Növbəti seansda da filmin əvvəlini izləyib kinoteatrdan çıxdıq. Hər ikimiz milli folklorumuzun bu nümunəsinin Güneydə ekranlaşdırılmasından və onun Azərbaycan dilində nümayiş etdirilməsindən iftixar hissi keçirdik.

Türk dünyasının bir xalq qəhrəmanı kimi məşhur olan Koroğlu milli folklorumuzun incilərindən olan “Koroğlu” dastanı ilə nəsil-dən-nəslə tanındılmışdır. XVI əsrdən üzü bəri Azərbaycanda, Osmanlıda, İranda, Qafqazda məşhurlaşan Koroğlu haqqında yalnız bu bölgələrdə deyil, zaman keçdikcə Qazaxıstanda, və Orta Asiyada da müxtəlif dastanlar, nağıllar yaranmışdır.

Azərbaycanda ərsəyə gələn “Koroğlu” dastanının 17 qolu vardır. Bu dastan Azərbaycanda ilk dəfə kitab halında 1912-ci ildə nəşr olunmuşdur. 1930-cu illərdə, sovet hakimiyyəti dövründə isə dastan daha mükəmməl araşdırılıb bütün qolları cəmləşdirilməklə yenidən nəşr edilmişdir.

Şərqdə ilk operanın müəllifi, Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov bu dastandan ruhlanaraq və ondan əsas mənbə kimi istifadə edərək yaratdığı “Koroğlu” operasını 1932-1936-cı illərdə bəstələmiş və 1937-ci ildə tamamlamışdır. “Məhz həmin il aprelin 30-da Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının səhnəsində “Koroğlu” operasının ilk tamaşası olmuşdur” [4].

Rejissor İsmayıl Hidayətzadənin və rəssam Rüstəm Mustafayevin quruluşlarında, E.Həsənovun dirijorluğu ilə hazırlanmış bu operada Koroğlu obrazını ilk dəfə səhnədə canlandıran, sonralar Azərbaycan SSR və SSRİ xalq artisti fəxri adlarına layiq görülən Bülbül olmuşdur. Görkəmli sənətkar bu rolda 20 ildən artıq səhnəyə çıxmışdır. İlk tamaşada Nigarə Gülarə İskəndərova, Həsən xanı M.Bağirov, Ehsan paşanı E.Zülalov, Həmzə bəyi K.Hüseynov ifa etmişlər.

1938-ci ildə Moskvadakı ilk dekadada – “Azərbaycan incəsənəti ongunlüyü”ndə “Koroğlu” operası Bolşoy Teatrın səhnəsində sovet rəhbərliyinə və paytaxt tamaşaçılarına təqdim edilmiş, böyük rəğbətlə qarşılanaraq yüksək qiymətləndirilmişdir. Dekadadan yüksək dövlət təltiflərilə geri dönmə sənətkarlar arasında Üzeyir bəy, Bülbül və İ.Hidayətzadə də var idi.

Bundan sonra “Koroğlu” operası türkmən dilində Aşqabadda (1939), erməni dilində İrəvanda (1942), rus dilində Bakıda (1943), özbək dilində Daşkənddə (1950) səhnəyə qoyuldu. Belə bir dəyərli və şöhrətli operasına görə Ü.Hacıbəyov 1941-ci ildə “Stalin mükafatı”na (SSRİ Dövlət mükafatına) layiq görüldü.

1959-cu ildə “Koroğlu” Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında, yeni

quruluşda səhnəyə qoyuldu. Yeni quruluşun rejissoru Mehdi Məmmədov, dirijoru Niyazi idi. Məhz həmin il Niyazinin tövsiyəsi, Bülbülün xeyir-duası ilə ilk dəfə opera səhnəsinə çıxan gənc Lütfiyar İmanov Koroğlu rolunu uğurla ifa etdi. Sonralar hər 3 sənətkar – Niyazi, M.Məmmədov və L.İmanov müxtəlif illərdə SSRİ xalq artisti fəxri adına layiq görüldülər.

1975-ci ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı yenidən “Koroğlu”ya müraciət etdi. Budəfəki quruluşda rejissor Firudin Səfərov, rəssam Tahir Salahov, dirijor Rauf Abdullayev, Koroğlu yenə də Lütfiyar İmanov idi. Nigarı Fidan Qasımova, Həməzə bəyi Firudin Mehdiyev ifa edirdilər. Bu yeni tamaşa elə həmin ildə Leninqradda (Sankt-Peterburqda) da göstərildi və böyük coşqu ilə qarşılandı.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı “Koroğlu” ilə Təbrizdə, Tbilisidə, Kiyevdə də olmuşdur. 1952-ci ildə və 1970-ci ildə “Koroğlu” operasının klaviatura və partituralı kitabları nəşr edilmiş, 1966-cı ildə SSRİ-nin poçt markası çap olunmuş, 1976-cı ildə isə Moskvanın “Melodiya” Firması tərəfindən Azərbaycan dilində tamaşanın bütöv qramplastinka-albomu buraxılmışdır.

1990-cı illərin əvvəllərində İstanbul Dövlət Opera və Balet Teatrında, İzmir 9 Eylül (9 Sentyabr) Universitetinin Konservatoriyasında fəaliyyət göstərərək 1996-cı ildə Bakıya döən Lütfiyar İmanov sonuncu dəfə Koroğlu obrazında doğma teatrının səhnəsində göründü və 75 yaşlı sənətkar ən sevimli rolunu sonadək, həmişəki şövqlə və böyük uğurla ifa etdi.

2000-ci ildən bu yana ADAOB Teatrında səhnəyə üç gənc Koroğlu – Samir Cəfərov (indi xalq artisti), Ülvi Qılınc və Ramil Qasimov çıxmış, bu rolu hərəsi özünəməxsus tərzdə ifa etmişdir. “Koroğlu” bu gün də Azərbaycan səhnəsindədir.

2009-cu ilin avqust ayında TÜRKSOYun dəstəyilə bu təşkilata üzv ölkələrin sənətkarları tərəfindən Bişkekdə, sentyabrda Almatıda, daha sonra isə Ankarada və Bakıda “Koroğlu” operası oynanıldı.

“Koroğlu” dastanı öz mövzusu ilə Azərbaycan kino xadimlərinin də diqqətini çəkmiş və 1960-cı ildə “Azərbaycanfilm” Kinostudiyasında eyniadlı film yaradılmışdır. “Koroğlu” milli kino tariximizdə ilk genişekranlı film sayılır. Filmin ssenari müəllifi Sabit Rəhman, quruluşçu rejissoru Hüseyn Seyidzadədir. “Koroğlu – Əfrasiyab Məmmədov, Nigar – Leyla Bədirbəyli, Həsən xan – Ağadadaş Qurbanov, vəzir – İsmayıl Dağıstanlı, dayə – Mərziyə Davudova, Alı kişi və aşiq Cünun – Əli Qurbanov, Alagöz – Tamilla Ağamirova, Keçəl Həməzə – Möhsün Sənani, Dəli Həsən – Atamoğlan Rzayev, Kosa Səfər – Məmmədsadiq Nuriyev, Bolu bəy – Məlik Dadaşov, Dəmirçioğlu – Muxtar Maniyev, Gürcüoğlu – Givi Toxadze” (2) filmdə çox böyük uğur qazanmışlar.

Görkəmli bəstəkarımız Cahangir Cahangirov bu filmə gözəl musiqi və mahnılar yazmışdı ki, onları da Lütfiyar İmanov, Şövkət Ələkbərova, Əlibaba Məmmədov və Anatollu Qəniyev səsləndirmişlər. “Koroğlu” filmi bir çox sənətkarın kinoda ilk işi oldu: geyim rəssamı Bədurə Əfqanlı, operator Şərif Şərifovun, aktyor – Ələddin Abbasovun (səfir). “Filmin premyerası 1965-ci ildə, Finlandiyada baş tutmuş, yalnız bundan sonra Sovet İttifaqının dörd bir yanında nümayiş etdirilmişdir” [2].

Azərbaycanda “Koroğlu” adlı ikinci bir film 2003-cü ildə, “Azərbaycantelefilm” Yarıdıcılıq Birliyində çəkilib. Bu, dastan əsasında musiqili televiziya filmi oldu. “Ssenari müəllifi Aydın Qurbanoglu, quruluşçu rejissor Rövsən Almuradlı, rəssam Nəbat Səmədova, bəstəkar Sərdar Fərəc olmaqla, Koroğlunu Zöhrab Məmmədli, Nigarı Zülfiyyə Aşıqlı, Aşıq Cünunu Salam İsmayıl oynamışlar” [1]. “Koroğlu” bu gün də Azərbaycanın teatr səhnələrində və televiziya kanallarında sevilə-sevilə izlənməkdədir.

Sonda “Azərbaycanfilm” Kinostudiyasının 1989-cu il istehsalı olan “Doğma sahillər” filmi haqqında söz açmaq istəyirəm. “Filmin ssenari müəllifi Əhmədağa Muğanlı, quruluşçu rejissoru Əbdül Mahmudov, quruluşçu operatoru Kənan Məmmədov, bəstəkarı Arif Məlikov olmuşdur. Baş rolda Tariyel Qasimov, əsas rollarda Rasim Balayev, Həmidə Öməröva, Həsən Məmmədov iştirak etmişlər” [1].

Adından da göründüyü kimi film 160 il bizə yad sahil kimi təbliğ olunan Arazın o tayını doğma sahil kimi təqdim edir. Sovet dövründə belə bir addım filmin yaradıcı heyətindən böyük cəsarət, iradə və qətiyyət tələb edirdi. Qeyd edirəm ki, filmin yaradıcı heyəti qarşısına qoyduğu məqsədi layiqincə yerinə yetirə bilmişdir.

Filmin əsas süjet xəttini real hadisələr – 1966-1970-ci illərdə SSRİ ilə İran arasındakı saziş əsasında Naxçıvan şəhəri yaxınlığında, Araz çayı üzərində inşa olunan Su Elektrik Stansiyasının beynəlxalq tikintisinə diversiya törətməklə mane olmaq istəyən qüvvələrin sovet təhlükəsizlik orqanları və sərhədçiləri tərəfindən ifşa edilməsi təşkil edir.

Filmin bir neçə epizodunda sovet zastavasının rəisi, polkovnik Nəsimov (T.Qasimov) və İran zastavasının rəisi polkovnik Həbibinin (R.Balayev) görüşü verilir. Onların ilk görüşündə Nəsimov deyir: “Bizlərdə yaxşı bir el məsəli var, cənab polkovnik. Deyərlər, ehtiyatlı igidin anası ağlamaz”. Həbib cavab verir: “Bizdə də var bu məsəl, cənab Nəsimov”. İkinci görüşdə yenə Nəsimov ayrılarkən deyir: “Bizlərdə yaxşı bir məsəl var, cənab Həbib. Deyərlər, doğruya zaval yoxdur”. Həbib yenə də cavab verir: “Bizdə də var bu məsəl”. Üçüncü görüşdə leysan nəticəsində sel aparmış kəndlərin sakinlərinə kömək istəyən Həbibiyə Nəsimov yenə deyir: “Bizlərdə belə bir məsəl var, deyərlər, qonşu qonşuya dar gündə gərək olar”.

Bu dialoqlar eyni dilə, soy-kökə məxsus olan bölünmüş bir millətin zəngin folklorunu tamaşaçıya çatdırır, Arazın hər iki sahilinin qədim Azərbaycana, ulu bir xalqa aid olduğunu incə mətləblərlə vurğulayır [8].

Nəsimov bir axşam həyat yoldaşı, folklorşünas Zivər xanım (H.Öməröva) evdəki söhbətində belə bir bayatını səsləndirir:

Ana yurdum para-para,
Bu nə dərdi, bu nə yara?
Tapılmır bu dərdə çara.
Çarəsiz dağlarım, yeri,
Yeri hey, dağlarım mənim.

Nəsimov bu bayatını o tayda bir aşığın sazla söylədiyini eşitdiyini deyəndə Zivər xanım davam edir:

Dövrən kəsdi belə kəsmə,
Bu nə möhnət, bu nə qismət?
Savalan Şahdağa həsrət.
Həsrətli dağlarım, yeri.
Möhnətli dağlarım, yeri,
Yeri, dağlarım, yeri.

Nəsimov təəccüblə Zivərdən bu bayatını haradan bildiyini soruşur. O zaman Zivər xanım deyir: “Tükənməz xəzinədir, dəryadır bu folklor. Dərya da torpaq deyil ki, onu iki yerə böləsən”. Məhz bu son cümlə çox güclü bir deyim olub filmin əsas qayəsinin tam açılmasına xidmət edir.

Nəticə etibarlı ilə qeyd edə bilərik ki, bu sənət nümunələri bir daha sübut edir ki, milli folklorumuz Güneydə də, Quzeydə də 200 ilə yaxın davam edən basqılara, təqib və qadağalara

baxmayaraq qorunub saxlanılmış, dildən-dilə, nəsildən-nəslə ötürülərək günümüzədək mühafizə olunmuş və artıq 50 milyonluq bir xalqın milli sərvəti olaraq bütün dünyanı dolaşmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan kinosu – filmlərin kataloqu (1898-2002). Bakı, 2003.
2. Azərbaycan kino sənəti. Bakı, 1960.
3. Güney Azərbaycan folkloru, I kitab. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 456 s.
4. Hacıbəyov Ü. “Koroğlu” operası haqqında. Bakı: 1938.
5. Qasimov Ə. Azərbaycan teatrında və kinosunda Koroğlu / IV Beynəlxalq Bolu Xalq Mədəniyyəti və Koroğlu simpoziumunun materialları. Ankara: Akçağ Basım-Yayım Pazarlama A.Ş., 2015, 908 s.
6. Səbri M. İranda Azərbaycan folklorunun nəşri və tədqiqi məsələləri (“Varlıq” jurnalı əsasında). Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası. Bakı: AMEA Folklor İnstitutu, 2012, 143 s.
7. Sultanlı Ə. Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafı tarixindən. Bakı: Azərnəşr, 1964, 303 s.
8. Modern.az İnformasiya Agentliyi, 4 aprel 2015.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elekberqasimov@mail.ru

Alakbar Gasimov

FOLKLORE OF AZERBAIJAN IN NATIONAL STAGE AND CINEMATOGRAPH

200 years before the establishment of the “toponyms” of North Azerbaijan and South Azerbaijan – until the beginning of the 19th century, our whole country had a whole, undivided, unified culture – oral and written literature, folklore, ethnography, art, including music, folk songs, ashig songs. Although there has been a divided Azerbaijan for almost two centuries, it has never been possible for anyone to divide the ancient culture of our people, especially oral folk literature and folklore, to discriminate against our national wealth.

This report is presented in such a context. In the report, the examples of staged and screened art based on pearls of our national folklore are discussed in detail, as well as the dates of their creation and their creative staff.

Mutual tours of the masters of art of North and South Azerbaijan, as well as theater groups are also covered here and the positive effect of such events on national memory, national self-awareness and national awakening is emphasized.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, South Azerbaijan, folklore, music, theatre, film, stage, actor.*

Алекбер Гасымов

ВОПЛОЩЕНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА НАШЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ СЦЕНЕ И В КИНО

Ровно за 200 лет до создания «топонимов» Северного Азербайджана и Южного Азербайджана – до начала XIX века вся наша страна имела цельную, неделимую, единую культуру – устную и письменную литературу, фольклор, этнографию, искусство, в том числе музыку, народные песни, ашугские напевы. Несмотря на то, что уже на протяжении почти двух столетий существует Северный и Южный Азербайджан, никто и никогда не смог разделить древнюю культуру нашего народа, особенно устную народную литературу и фольклор, и разобщить наше национальное достояние.

Данная статья представлена именно в таком контексте. В статье подробно рассмотрены примеры постановочного и экранного искусства на основе жемчужин нашего национального фольклора, подробно рассмотрены даты их создания и творческие коллективы.

Освещаются также взаимные гастроли мастеров искусств Северного и Южного Азербайджана, а также театральных коллективов, подчеркивается положительное влияние таких мероприятий на национальную память, национальное самосознание, национальное пробуждение.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, Южный Азербайджан, фольклор, музыка, театр, кино, сцена, актер.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 13.09.2024

Son variant 09.10.2024